

PROBLEMA LATINITĂȚII LIMBII ROMÂNE LA ȘCOALA ARDELEANĂ (REPERE BĂNȚENE)

Afirmarea iluminismului în cultura românească din Banat, ca stare de spirit, curent de idei și concepție de viață, s-a realizat progresiv, în mai multe etape. Tributară ideologiei absolutismului luminat, generația iluministă bănățeană s-a manifestat pe tărâmul iosefinismului. Aria de manifestare o constituie învățătura, tiparul, literatura dedicată școlii, iar în al doilea rând bisericii și instituțiilor bisericești, în măsura în care reforma bisericii ortodoxe în spiritul raționalismului și etatismului doctrinei oficiale a promovat o ideologie iluministă¹. Ca și cea din Transilvania, cultura iluministă din Banat a receptat, în primul rând, ideile *Aufklärung*-ului, prevalat între modelele iluministe europene, care au colaborat la cristalizarea Luminilor românești în toate cele trei etape delimitate în Banat².

Afirmarea națională și, implicit, cea culturală a românilor bănățeni nu s-a manifestat, ca în Ardeal, în opoziție cu politica de asuprire națională și socială a celor trei *natio* privilegiate. În Banat nu existau cele trei *natio*, care să conteste, precum în Ardeal, romanitatea și continuitatea românilor. Aici, unde singurul stăpân feudal era însuși împăratul, nu se punea problema dreptului *primului cuceritor* și nu s-au contestat bănățenilor drepturile lor istorice asupra provinciei³. *Împăratul Iosif* - scrie academicianul David Prodan - *era convins de originile romane ale poporului român; ca împărat "roman", mulțumit de a fi descoperit un nou element "roman în cuprinsul imperiului său, își măgulea supușii pentru a le stimula credința și virtuțile militare*⁴. Prin urmare, este explicabil de ce bănățenii n-au stăruit - în scrierile lor - în dezbaterile ideilor de continuitate și de romanitate: lupta națională n-a impus argumente de o asemenea natură.

Încă din secolele al XV-lea și al XVI-lea, românii au manifestat conștiința originii lor etnice și a latinității limbii pe care o vorbeau. Cei mai importanți oameni de cultură, care s-au afirmat în secolul al XVII-lea cu privire la problema romanității și continuității poporului român, au fost: George Buitul *cel dintâi român care și-a făcut studiile la Roma*, Gavril Ivul și Mihail Halici. De aceea: *nu vom fi surprinși să aflăm că tocmai acești români bănățeni (din secolele al XVI-lea și al XVII-lea), cunoscători ai limbii latine și dovedind preocupări etimologice (fie ele cât de rudimentare), au folosit pentru întâia oară forma latinizată ("roman") a cuvântului rumân*⁵.

Dacă pentru bănățeni, spre deosebire de ardeleni, istoria nu a constituit atât un teren de afirmare originală, erudită, cât mai ales unul de difuzare, de educare națională, în schimb studiul limbii a fost ilustrat într-o manieră particulară de gânditorii și învățații vremii, de la Paul Iorgovici la Eftimie Murgu. În Transilvania, pentru *corifeii* studiile lingvistice erau *complementare cercetării istorice*⁶. În Banat, situația se prezintă invers: nu istoria, ci limba a polarizat interesul științific al bănățenilor.

În centrul preocupărilor lingvistice ale Școlii Ardelene, a stat mereu problema latinității limbii române. Pentru a dovedi latinitatea limbii, ardelenii pornesc de la limba latină spre limba română în *tiparele* limbii latine: gramatica latinizată, ortografie latinizată, purism lexical. O astfel de orientare a slujit, în primul rând, luptei naționale a românilor, dar a avut și rezultate pozitive, de natură științifică. În rezolvarea problemei latinității limbii române, bănățenii însă au inaugurat o altă direcție, proprie, și au venit cu soluții interesante, a căror valabilitate a fost mai târziu confirmată de lingvistica

¹ Nicolae Bocșan, *Contribuții la istoria iluminismului românesc*, Timișoara, "Facla", 1986, p. 177.

² *Ibidem*, p. 198.

³ Continuitatea românilor în nordul Dunării era negată de stăpânitorii din Principatul Transilvaniei, cu scopul de a făuri pretense argumente care să justifice asuprirea națională și socială a românilor. Mișcarea Supplexului și Școala Ardeleană au dovedit, însă, netemeinicia unor asemenea "teorii". Pentru întreaga problemă, vezi lucrarea fundamentală a lui David Prodan, *Supplex Libellus Valachorum*, București, Editura Enciclopedică, 1998.

⁴ *Ibidem*.

⁵ Petru Oaldea, *Despre coordonatele bănățene ale Școlii Ardelene*, în *Studii de limbă, literatură și folclor*, Reșița, IV, 1973, p. 252.

⁶ Damaschin T. Bojincă, *Scrieri. De la idealul luminării la idealul național*. Studiu introductiv, selecție de texte și note de Nicolae Bocșan, Timișoara, "Facla", 1978, p. 22-54.

românească. Calea urmată de bănăţeni a fost inversă celei ardeleni: de la limba română spre limba latină, adică *latinitatea limbii române în însăşi limba română*. Aceasta direcţie în cadrul Şcolii Ardelene a inaugurat-o Paul Iorgovici. În concepţia lui Iorgovici, *Latinitatea limbii române trebuie căutată[...] mai cu seama în proprietăţile acestei limbi [...]*. În lucrarea *Observaţii de limbă rumânească*, Paul Iorgovici discuta mereu despre fiinţa limbei, de însăşi proprietatea limbii noastre. Aşa cum remarcă Adrian Marino: *El (Paul Iorgovici) declara că nu inventează nimic, ci m-am uitat numai la regulile şi proprietăţile ce am descoperit în însăşi limba noastră*⁷. Un asemenea punct de vedere, adică latinitatea limbii române, dedusă din însăşi limba română a prezidat, în general, întreaga activitate lingvistică a bănăţenilor. În planul luptei naţionale, o asemenea orientare a avut, ca şi cea ardeleană, o mare eficacitate educativă şi mobilizatoare.

De fapt, problema latinităţii limbii române a constat în clarificarea a două aspecte principale: originea latină a limbii române şi păstrarea caracterului latin al acesteia. Spre deosebire de Şcoala Ardeleană, originalitatea bănăţenilor consta în demonstrarea ideii că limba română şi-a menţinut caracterul latin, în ciuda tuturor influenţelor suferite. În Banat era acut necesară demonstrarea acestei idei, deoarece tocmai menţinerea caracterului latin al limbii române constituia punctul principal de atac al contestatorilor⁸. În 1799, Paul Iorgovici dă o primă replică în apărarea caracterului latin al limbii române: *Măcar că Romanii au fost mestecaţi cu Slavenii, şi acum sînt cu Sîrbii, de la care multe cuvinte au luat, dar tot aşa mestecuş nu se vede mie a fi pricina din destul a zice, ca Romanii cei de acuma sunt jumătate de Sirbi. Aceasta repugnă ecşperienţei, prin care conoşcem ca nici o limba nici o Naţie nu e ne mestecată*⁹. Momentul de vîrf în dovedirea caracterului latin al limbii române a fost marcat, însă, pentru întreaga Şcoala Ardeleană - în 1830, când Eftimie Murgu, în *Widerlegung der Abhandlung*¹⁰, descoperă şi formulează teoria fondului principal de cuvinte (*cuvintele cele mai trebuincioase; cuvinte ale primei necesităţi*) şi intuieşte teoria circulaţiei cuvintelor. Pe baza fondului lexical şi a frecvenţei cuvintelor de origine latină, Eftimie Murgu stabileşte că limba română şi-a menţinut caracterul latin, indiferent de influenţele suferite. Dacă originea latină a limbii române era o problemă clarificată, păstrarea *fizionomiei*, a caracterului latin rămânea o chestiune ce trebuia demonstrată. Acest lucru l-a constatat Eftimie Murgu în 1830, când a descoperit existenţa fondului principal lexical de origine latină şi a probat cu texte, puterea circulatorie, importanţa cuvintelor moştenite din latină¹¹. La 1830, cele două aspecte ale problemei latinităţii limbii române erau rezolvate.

În sfera preocupărilor lingvistice ale reprezentanţilor Şcolii Ardelene (fie bănăţeni, fie ardeleni) au stărut mereu câteva probleme, a căror rezolvare a fost adesea diferită de la o etapă la alta. Astfel, nu pot fi omise problema elaborării dicţionarului şi cea a introducerii alfabetului latin în scrierea limbii române. Contribuţia principală a bănăţenilor la dezvoltarea lexicografiei româneşti din perioada Şcolii Ardelene trebuie căutată nu în realizarea unor dicţionare numeroase, ci în formarea unei concepţii lexicografice moderne. În această privinţă: *Primul dintre cărturarii ardeleni care, ocupându-se de alcătuirea unei lucrări lexicografice este Paul Iorgovici*¹². Meritele lui Iorgovici, ca lexicograf, se detaşează vizibil în cadrul Şcolii Ardelene: *Explicaţiile acestuia referitoare la dicţionar cuprind multe din indicaţiile tehnice ale lexicografiei moderne, demonstrând ca autorul cunoştea structura unei lucrări lexicografice*¹³. Cât priveşte preocuparea pentru introducerea alfabetului latin în scrierea limbii române, atât în Ardeal, cât şi în Banat, fenomenul a constituit, desigur, nu numai o problemă de lingvistică, ci şi un important aspect al luptei naţionale. Soluţia care putea fi cea mai eficientă pentru familiarizarea treptată a publicului românesc cu alfabetul latin era introducerea în şcoală a scrierii cu litere latine. Dimitrie Ţichindeal a încercat să realizeze acest lucru, la Preparandia

⁷ Adrian Marino, *Iluminişti români şi problema "cultivării" limbii*, II, în *Limba română*, XIII, 6, 1964, p. 584.

⁸ *Ibidem*, p. 586.

⁹ Aurel Nicolescu, *Şcoala Ardeleană şi limba română*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1971, p. 206-207.

¹⁰ Eftimie Murgu, *Scrieri*. Ediţie îngrijită, introducere şi note de I. D. Suci, Bucureşti, Editura pentru literatură, 1969, p. 202-214.

¹¹ *Ibidem*, p. 210.

¹² Aurel Nicolescu, *op. cit.*, p. 86.

¹³ *Ibidem*, p. 60.

din Arad. Gestul lui Dimitrie Țichindeal de a-i învăța pe școlari *a scrie cu slove latinești*, stârnește admirația episcopului Samuil Vulcan: *fiind aceasta începutul culturii*¹⁴.

În timp ce învățații ardeleni erau preocupați, mai ales, de utilizarea alfabetului latin în tipărirea cărților românești, învățații bănățeni au militat pentru introducerea alfabetului latin în școlile românești. De fapt, tradiția scrierilor și tipăriturilor cu litere latine în limba română a fost inaugurată tot de bănățeni. Astfel, prima carte - din istoria culturii românești - tipărită cu litere latine, în limba română s-a realizat în mediul cultural al Banatului, în anii 1560-1570, după un original reformat unguresc, intitulată *Cartea de cîntece*. În secolul al XVII-lea, textele bănățene scrise în limba română, cu litere latine, sunt mai numeroase. Astfel, sunt de amintit, *Catehismul*, tradus de George Buitul în 1636 și reeditat în 1703, *Psalmii*, din 1640, ai lui Mihail Halici - tatăl și *Oda* lui Mihail Halici - fiul, din 1674. Prin urmare *Școala Ardeleană avea precedentul unor texte scrise cu litere latine încă din epoca anterioară*¹⁵, iar acest precedent l-au realizat, în cea mai mare măsură, bănățenii.

Preocupările de cunoaștere a istoriei și de studiere a limbii li se adaugă lupta pentru educarea și culturalizarea maselor. Mijlocul principal de educare și culturalizare era, desigur, școala la care s-a adăugat acțiunea de tipărire și de răspândire a cărților în limba română. O asemenea direcție a fost generală în întreaga Transilvanie, dar ceea ce deosebește Banatul de restul Transilvaniei este atât caracterul programatic, cât și densitatea unor astfel de preocupări în spațiul cultural amintit. Se poate surprinde, în acest spațiu cultural, un amplu program luminist de educare și culturalizare elaborat de bănățeni, de la Paul Iorgovici la Damaschin Bojincă. În acest context s-au redactat, prelucrat și difuzat cărți de popularizare a științei, de istorie, de limbă, manuale școlare, s-au tipărit calendare, s-au inițiat ziare și reviste, s-au înființat școli, mai ales în mediul sătesc, s-a acționat, deci, pe mai multe planuri pentru educarea națională și emanciparea culturală a maselor. Învățământul, cel puțin, a cunoscut o asemenea dezvoltare, cum nu se poate proba în alte părți ale țării: *Se poate afirma deci cu certitudine - scrie Costin Feneșan - că școlile naționale, nu numai din granița militară, ci și cele din întregul Banat, erau în fruntea învățământului de masă românesc din toate celelalte provincii locuite de români*.¹⁶ Aceste constatări ne îndreptătesc să susținem ideea că, încă în epoca luministă, educarea și culturalizarea maselor devine o sarcină națională obiectivă a mișcării culturale a românilor din Banat, sarcină care, extinsă în întreaga Transilvanie, va acționa neîntrerupt sporindu-și intensitatea, până la Unirea din 1918. Constantin Diaconovici-Loga, Dimitrie Țichindeal, Ioan Thomici, Mihail Roșu, Iosif Iorgovici și Nicolae Stoica de Hațeg au marcat exemplar această direcție a Școlii Ardelene pe meleagurile Banatului, imprimând culturii de masă bănățene dimensiuni neîntâlnite în alte zone ale țării.

În cadrul Școlii Ardelene, Banatul reprezintă aripa cea mai radicală a curentului. De la Paul Iorgovici la Eftimie Murgu, Banatul a îmbogățit cu idei, cu lucrări, cu manifestări remarcabile zestrea Școlii Ardelene. În epoca respectivă, cu prelungiri în perioada romantică și liberală, lucrări și idei ale reprezentanților bănățeni ai Școlii Ardelene au fost de largă circulație în toate provinciile românești, contribuind astfel, la realizarea unității culturale a tuturor românilor.

LARISA MATEI
Universitatea „1 Decembrie 1918”
Alba Iulia

¹⁴ *Ibidem*, p. 106.

¹⁵ *Ibidem*, p. 96.

¹⁶ Nicolae Stoica de Hațeg, *Scrieri*. Ediție întocmită de Damaschin Mioc și Costin Feneșan, Timișoara, "Facla", 1984, p. 195.

**THE ISSUE OF THE LATINITY OF THE ROMANIAN LANGUAGE IN „ȘCOALA ARDELEANĂ”
(THE FEEDBACK OF THE BANATE)**

SUMMARY

Language, a heavy argument on behalf of the Roman origin and, logically, another distinguishing element of national individuality, was a strong national unity factor. Linguistic unity and continuity constituted a guarantee for the existence as a national individuality, a truth of which the Enlightenment is perfectly aware, foreshadowing the Romantic statements. The option for the model of the Latin language at the Romanians of Banat implies ideological motivations sprung from the need to prove the Roman origin as a factor for individualization and qualitative improvement of the nation.